

על המלחין

אדוורד גריג (Edward Grieg) נולד בעיר הקסומה ברגן שבנורווגיה המוקפת שבע פסגות מושלגות. אדוורד היה הרביעי מבין חמישה בנים למשפחת גריג. הוא גדל במסגרת משפחתית פתוחה ואוהדת. חובבי מוסיקה ואמנים נהגו להתארח בביתו אחת לשבוע ולנגן בצוותא עם אמו הפסנתרנית.

עוד בהיותו בן שש החל בלימודי פסנתר בהנחיית אמו. כישוריו ההלחנתיים נחשפו על ידי ידיד המשפחה, הכנר הנורווגי הנודע Ole Bull, אשר בהמלצתו נשלח גריג בן העשר להמשך לימודיו בפסנתר וקומפוזיציה בקונסרבטוריון בלייפציג שבגרמניה.

אך תקופת לייפציג זכורה לאדוורד הצעיר דווקא כבלתי נעימה, בעיקר בשל בעיות נשימה מהן סבל עקב דלקת ראות חריפה שתקפה אותו בשנת 1860. שנתיים לאחר מכן שב גריג לברגן.

למרות השפעתה הגדולה של התרבות הדנית על שכנותיה, הלכה וגברה התודעה הלאומית של גריג סביב הפוטנציאל המוסיקלי העשיר הטמון במקורות העממיים המוסיקליים של עמו. מודעות זו העמיקה בזכות הידידות של גריג עם המשורר והמלחין הצעיר Richard Nordraak - מחברו של ההימנון הנורווגי- עמו חבר יחדיו למען "השתחררות מכבלי המוסיקה הרומנטית הגרמנית" וחיפוש אחר עיצוב שפה סגנונית לאומית נורדית.

Nordraak נפטר בגיל מאד צעיר, (בן עשרים וארבע שנים היה במותו), וגריג נשאר בודד במערכה לקראת גיבוש תפיסה קומפוזיטורית חדשה, קרי, התפיסה הלאומית.

חודשים אחדים לאחר מות ידידו Nordraak, נסע גריג לרומא (נסיעה שתוכננה על ידי שני הידידים), שם פגש לראשונה את המחזאי בן ארצו Henrik Ibsen; פגישה שהולידה מאוחר יותר את הסויטות מס' 1 ו-2 Peer Gynt, על פי עיבוד האגדה במחזהו של איבסן.

באותה שנה- שנת 1867 נשא גריג לאישה את קרובת המשפחה שלו, הזמרת Nina Hagerup - אותה פגש לראשונה בעת שהותו בקופנהגן; דמותה שמשה במהלך חייהם המשותפים מקור השראה ליצירותיו.

ב- 1868, השלים גריג את יצירתו המבריקה, התובענית והמפורסמת ביותר, הקונצ'רטו לפסנתר בלה מינור. לאחר שנות עבודה ויצירה בהוראה, בביצוע, ובעיקר- בתחום הקומפוזיציה והעיבוד של לחנים עממיים, זכה גריג להכרה ממשלתית ונהנה מתמיכה כספית שנתית אשר אפשרה לו להתמסר למלאכת ההלחנה.

יצירתו Peer Gynt בוצעה ב- 1876; היא התקבלה בהתלהבות אדירה והפכה אותו בין לילה לאישיות ייצוגית של המוסיקה הנורווגית, או במילים אחרות, למלחין הלאומי.

גריג זכה להכרה בינלאומית על סגנונו הלירי, הרגשי והאימפרסיוניסטי עשיר הצבעים. בין יצירותיו המאוחרות נמנות אלו שנכתבו להרכבים קאמריים כמו The Mountain Thrall op.32, רביעיית המיתרים בסול מינור אופוס 27 ומחזור השירים op.67 Haugtussa.

כדי להתבודד בשעת עבודתו ולהתייחד עם הנוף המרהיב שסובב אותו, גריג בנה לעצמו סטודיו פרטי למרגלות הפיורדים שהקיפו את ביתו. אך לאחר זמן מה, ובעיקבות ההטרדות של סקרני הסביבה שלא הרפו מלהתקרב לאותו חדר ממנו בקעו צלילי יצירותיו, החליטו בני הזוג גריג לעבור ל- Trolldhaugen (גבעת הטרולים), שם התגוררו עד יום מותו.

בעשרים השנים האחרונות לחייו נהג גריג לחלק את שנת עבודתו על פי הסדר השגרתי הבא:

הלחנה באביב ובראשית הקיץ

חופשות של טיולים רגליים בסוף הקיץ

סיורי קונצרטים ארוכים בסתיו ובחורף

הצלחתו של גריג לא באה לו בשל בניית רפרטואר מוסיקלי לאומי מובהק בלבד, כי אם בזכות העובדה שמרבית יצירותיו חצו את גבולות ארצו וגבולות הלאום והושמעו ברחבי אירופה. המוסיקה שלו הפכה לקוסמופוליטית.

יצר הנדודים לא הרפה מגריג אפילו בשנותיו האחרונות, הן בארצו והן ברחבי אירופה. בשעה שתכנן נסיעה לאנגליה, חלה גריג ומת. הוא נקבר בקרבת ביתו, על צוק הנשקף אל פיורד.

על היצירה:

הרעיון המרכזי שבאגדת פר-גינט סובב סביב דמותו של צעיר נורווגי כפרי, כבן עשרים, המבקש להיות כל חייו "הוא עצמו". דמותו מצטיירת לעיתים כהוזה, לעיתים כהרפתקנית, סקרנית, חיה ומלאת קסם. למרות שעליו להתמודד עם סדרת אירועים מאיימים והרפתקאות נועזות (פרי יוזמתו שלו), אינו מצטייר כדמות של גיבור עז נפש.

כאשר דורך פר גינט על אדמת מולדתו (בראשית היצירה, עת מתאר הוא את שעות הבוקר וצייד האייל או בהמשך, בסצנה על מות אוזה אמו), נעלמים הניגודים והסתירות שבדמותו והוא מתגלה במלוא רגישותו.

הנוף הגיאוגרפי והנוף האנושי שביסוד המחזה של איבסן משחקים תפקיד מרכזי גם במוסיקה. נורבגיה הסלעית, הערפילית, על הפיורדים שלה, הרריה, אורניה, האיילות והשלגים המתוארים בין הסצנות השונות וכן תושבי הכפר הפשוטים והעניים, כל אלה משמשים תפאורה תרבותית ממנה שואבת המוסיקה את השראתה.

גריג נתבקש על ידי המחזאי איבסן להלחין עשרים ושלוש תמונות מוסיקליות מתוך מחזהו למען העצמת ההיבטים האקספרסיביים של הדרמה. תמונות אלו הולחנו על ידי גריג בין השנים 75-1874 כמוסיקה אינסידנטאלית, מוסיקת רקע, למחזה. הופעת הבכורה התקיימה שנה לאחר מכן.

לא אחת הביע גריג את אי שביעות רצונו מן ההגבלות וההנחיות החמורות שהמחזאי איבסן הטיל על מלאכת ההלחנה שלו. גם אם הצגת הבכורה של היצירה הפכה להצלחה גדולה, היא איבדה מן המשיכה בשל אי האמינות שנוצרה סביב המעשים הנועזים של הדמות האגדית המרכזית, קרי, של פר-גינט. המבקר האוסטרי הנודע אדווארד הנסליק (Edward Hanslick) טען שיש לזקוף את מידת ההצלחה של היצירה לאיכותה של המוסיקה בלבד.

במועד מאוחר יותר, החליט גריג לצמצם את עשרים ושלוש הסצנות המוסיקליות שהולחנו במקור כמוסיקה אינסידנטאלית לתשעה פרקים מוסיקליים ולקבצם

בשתי סויטות: הסויטה מס' 1 אופוס 46, שבה ארבעה פרקים, והסויטה מס' 2 אופוס 55, שבה חמישה פרקים. סדר הפרקים אינו את רצף העלילה שבמחזהו של איבסן, וזאת בשל רצונו של המלחין ליצור איזון בין הניגודים המאפיינים את הפרקים העוקבים: בעיקר ניגודים באופי ובמפעם. בדרך זו, ולמרות ששתי היצירות נבנו על פי מבחר סצנות מתוך המחזה כולו, הן זכו לפופולאריות רבה ברפרטואר הסימפוני המערבי עד ימינו.

סגנון היצירה חופף את שפתו המוסיקלית של גריג במרבית יצירותיו:

- פרקים הבנויים ממיניאטורות, כלומר, סצנות מוסיקליות זעירות וקומפקטיות.

- הצללה אינטימית, לירית ואף מתקתקה, בהשפעת המלודיות העממיות הקצרות והרעננות.

- מבנים פשוטים ואף שבריריים, כמו:

המבנה המונומאטי של "הבוקר" או של "ביקור אצל מלך ההר" העומד בזכות המעטפת ההרמונית השקופה דרכה זורמות ההשתנויות המעודנות בתזמור, בדינמיקה ובמפעם (השתנויות המעשירות את הנושא הראשי בשלל גוונים ומצבי רוח). או סצנות ליריות ונוגות-ב"מותה של אוזה" וב"שירת סולוויג" - שבהן שני נושאים עדינים ושירתיים, מנוגדים ומשלימים זה את זה מבחינת קווי המתאר שלהם.

- תבניות ריתמיות המעניקות בו בזמן תחושות אינטנסיביות ועידון (כמו ב"מחול אניטרה"), ותורמות לכל פרק את יסוד השוני מתוך האחדות.

- מרכיב התוכניתיות היוצר במוסיקה ממד תזותי כמו:

חיזיון של הנופים הנורדים

פרקי מחולות מאזורים שונים ותרבויות שונות

ניצול מרכיבי הטמפו, התזמור והדינמיקה להעצמת הדרמה האופיינית למצוקותיו של פר-גינט במהלך ההרפתקאות שלו.

ארבע התמונות המוסיקליות שתושמענה בקונצרט הן מתוך הסויטה מס' 1, אופוס 46. הן מוצגות כאן על פי סדר הופעתן במחזה, שכאמור אינו חופף את זה של הסויטה:

- הבוקר

- ביקור אצל מלך ההר (ריקוד הטרולים)

- מותה של אוזה-Aase

- מחול אניטרה-Anitra

"ביקור אצל מלך ההר"

Alla marcia e molto marcato

הרקע הסיפורי:

פר גינט מתעורר לקראת בקר חדש. בהיודע לו שאינגריד, בת הכפר העשירה המיועדת לו כבת זוגו, נשאת לאחר, לבן הנפת, הוא שם פעמיו אל עבר החגיגה המתקיימת לרגל אירוסיהם בכוונה לשדלה לחזור בה מהחלטתה.

בטרם הגיעו למקום האירוע החגיגי, פוגשות עיני פר בנערה אותה לא ראה מעולם, סולויג, המעוררת רגשות עמוקים בלבו. פר שוכח באחת את מטרת ביקורו אצל אינגריד, ומזמין את סולויג לרקוד.

אך לאחר דקות ספורות הוא עוזב את בת זוגו החדשה ועוקב שוב אחרי אינגריד אותה הוא מוצא בוכייה באסם ביתה. שניהם מתחבקים ומחליטים לברוח; אינגריד מפירה את קשר האירוסים עם בן הנפת, סמוכה ובטוחה בקשרי אהבתה עם פר. במהרה מתפשטת בכפר השמועה שפר חטף את אינגריד.

עם חלוף היום מבצצת דמותה של אינגריד מן המרחקים; היא שבה לבדה אל ביתה, פר שוב זנח אותה.

תוך כדי בריחתו של פר-גינט מן הכפר, הוא עוזב שלוש נשים: את אימו אוזה, את ארוסתו אינגריד, ואת הנערה החדשה, סולויג.

ההרפתקאה הראשונה מתרחשת במערה של Brose, מלך הטרולים שוכני ההרים. מערה זו שלמרגלות ההר היא תחנתו הראשונה של פר-גינט במסע הבריחה שלו. הוא מגיע אליה עייף וללא כוחות, אך צחוק אדיר המגיע לאוזניו מטלטל אותו. זהו צחוקה של בת מלך ההר. המפגש מעורר רגשי אהבה בלבם של הצעירים וכהרגלו מבטיח פר את ליבו לנסיכה הנאה המאמינה בו ומחליטה בו ברגע להכריז על נישואיה לפר בפני "חצר מלוכת אביה": אותה מערה למרגלות ההר, בה מתהלך המלך בין פמליית טרולים, גמדים, מכשפות ושדונים.

התמונה המתפתחת במהלך הפרק עוברת מאוירה חדורת אפלוליות ומיסתוריות אל תחושת מרדף, ומסתיימת עם בריחתו של פר המבוהל מן המערה ומאחיזתם של הטרולים והשדונים המפחידים.

מאפיינים מוסיקליים בולטים:

הפרק בנוי מנושא יחיד דרכו משבץ המלחין את התכונות המוסיקליות שתשרתנה את הדרמטיזציה האופיינית לאווירת המתח, הפחד, האקסטזה, הבהלה והבריחה.

הנושא בנוי מארבע תיבות של תבניות ריתמיות ומלודיות פשוטות בסולם סי מינור.



ניתן לחלק את הפרק לשלוש חטיבות וחטיבה מסיימת (קודה). בכל חטיבה, שש הופעות של הנושא המאורגנות בזוגות. בכל זוג הופעות, במהלך כל הפרק, משתנה הטונליות, כשהיא עוברת בין דרגת הטוניקה לדרגת הדומיננטה לחילופין (סי מינור, פה דיאז מינור) ללא פיתרון טונאלי.

הפרק כולו הנו ספק מרש ספק מחול. הוא מתפתח בהדרגה מאווירת מסתורין אפלולית ומתוחה אל אווירת אקסטזה סוערת שבה מתואר המרדף של הטרולים אחרי פר הנמלט בבהלה.

ההתעצמות ההדרגתית באה לידי ביטוי ב -

- מרקם עמוס יותר
- הגברה הדרגתית של העוצמה
- האצה הדרגתית של המפעם
- הרחבת המנעד התזמורתי
- העשרת התזמור

מעקב בעת ההאזנה

הפרק נפתח בצליל ממושך וחרישי של קרנות המוביל אל הנושא הראשי והיחיד של הפרק. נושא זה נשמע לראשונה בכלי מיתר נמוכים, בפיציקטו, בטמפו מתון ובעוצמה שקטה אך מוטעמת:



התבנית הריתמית הכהה של הבסונים המלווה אותו כאוסטינטו כמו גם צלילי הקרן והטימפני הצובעים את המרקם מעניקים לו צביון של שיר לכת שטני המותאם לצעדיהם של הטרולים ההולכים בסך:

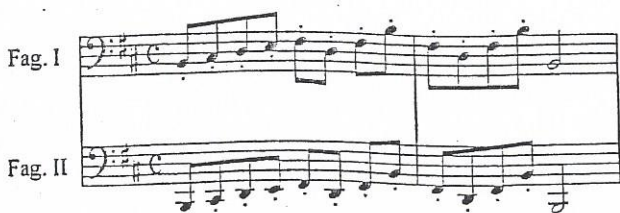


הנושא חוזר בשנית בחילופי תפקידים של הכלים. שתי ההופעות מסתיימות בצורה פתוחה הדורשת המשך.

זוג ההופעות הבא, שומר על ההצלבה בין כלי הקשת הנמוכים והבסונים, על הצבע הכהה והעוצמה החרישית, אלא שהוא שונה מן ההופעה המקורית: הוא מופיע בסולם הדומיננטה ובשינוי קל בסיומת.



החטיבה הראשונה מסתיימת בזוג הופעות נוסף החוזר אל הסולם המקורי - הפעם עם סיום "סוגר" על צליל הטוניקה - סי.



חילופים טונליים אלה ימשיכו עד לסיומו של הפרק.

החטיבה השנייה בהירה יותר בגווניה בשל הופעת הנושא בכינורות- בפיציקטו- ומעליהם החלילים, הקלרינטים והקרנות במצלולים "המאירים" על פעמות רפות בסטקטו. לחילופין, עובר הנושא אל כלי הנשיפה מעץ ומתחתם תבניות ליווי עדינות בכלי הקשת.

קווים קונטרפונקטים עדינים אלה, כמו למשל המוטיב הריתמי של הקוינטולות בכלי הקשת, מעשירים את המרקם ומכוונים את המהלך כולו אל משטחים דינמיים של קרשנדו. הקרשנדו המתמיד, כמו גם האצת הטמפו ההדרגתית מבשרים את הכניסה לאווירת הסחרור שתאפיין את החטיבה האחרונה.



בחטיבה השלישית (Piu vivo), הפורצת במרץ רב אל החלל האקוסטי, עוצמת הפרטיסימו והתזמור המלא – המואר על ידי גוני הכינורות, הצלילים הגבוהים של כלי הנשיפה מעץ והגוון המבריק והמתכתי של המצלתיים- מעצימים את המסה הסונורית בפיתוח אינטנסיבי של הנושא. מעתה הטימפני יעשירו את אווירת הסחרור עד לסוף הפרק. בהמשך מתגברת העוצמה על פני כל שתי הופעות רצופות של הנושא.

החטיבה המסיימת, הקודה, מאופיינת בדינמיקה מתגברת ומפעם המואץ המגיעים לשיאם עם שתי דמימות המבשרות את ההתפרצות האחרונה.



תחושת המרדף מומחשת עם הקשת פעמות הרבעים על ידי הטימפני וכלי הנשיפה ממתכת. הפרק מסתיים בהגברת המתח על ידי טרמולו בטימפני שלאחריה התזמורת כולה באקורד המסיים.



ביקור אצל מלך ההר (מחול הטרולים)

1. השמעת הפרק לאחר הצגת הרקע הסיפורי.
2. רישום תכונות מוסיקליות בולטות מתחום האופי, הארטיקולציה, הטמפו הדינמיקה והגוון.
3. שיחזור התבנית המקצבית, לפי השמיעה והזיכרון, בשפת המקצב ובטפוחות על חלקי גוף שונים.
4. הבחנה בין הפסוקים הפתוחים ובין הסגורים על פי סימני הידיים כלפי מעלה או מטה בסיומות.
5. הבחנה במספר ההופעות של הנושא בכל מהלך הפרק בעזרת שתי קבוצות תלמידים: אחת מתארת באוויר את תנועת הנושא ומדגישה את הסיומות של כל הופעותיו, הקבוצה השנייה סופרת את מספר הופעות הנושא.
6. מיקוד הקשב על תבנית האוסטינטו.
7. חלוקת תפקידים בין קבוצות תלמידים לביצוע הנושא- בתנועה- לעומת האוסטינטו.
8. בניית כוריאוגרפיה על בסיס הרקע הסיפורי:

טרם יושמע שוב כל הפרק הכתה תארגן בהנחיית המורה את התכנית הכוראוגרפית.

מומלץ לנוע ראשית כל על פי התבנית הריתמית החוזרת על עצמה בהדגשת תנועות הבעה גרוטסקיות כחיקוי לדמויות הטרולים, השדונים ועוד. לשם כך יש להעלות לתשומת לבם את הארטיקולציה הכבדה המושמעת, לדוגמא, בראשית הפרק, לעומת קלות הסיבובים שבמרכז ולקראת סוף הפרק.

הצעה לכוריאוגרפיה:

כל התלמידים משחקים את הטרולים, מולם ניצב תלמיד אחד המגלם את פר גינט, בתנועות פעמה על פי הופעת תבנית האוסטינטו. תלמיד אחר הממלא את תפקידו של המלך, אומנם יותר פאסיבי אך בעל נוכחות משחק מאד דומיננטית. התלמידים מתחלקים לזוגות:

מאחר ובכל חטיבה יש שש כניסות של הנושא, ניתן לשתף 18 זוגות ילדים על פני שלוש החטיבות של הפרק.

הזוג הראשון נכנס "לבמה" בשמונה צעדים (החל מרגל ימין) על פי התבנית המקצבית של הנושא, תוך שמירת הקצב והעוצמה השקטה, ובתנועות גרוטסקיות המחקות את הטרולים. בתום הנושא הזוג מתיישב במרכז סביב מעגל דימוני, וממתין לזוג הבא.

הזוג השני הנכנס ל"במה" מגלם דמויות של שדונים וצועד בהתאם להם, תוך שמירת הקצב והעוצמה השקטה.

שאר הזוגות נכנסים על פי הופעות הנושא כאשר בחטיבה השלישית, ההולכת ומתגברת בעוצמה ובטמפו, הן הזוג הנכנס והן אלה הנמצאים על ה"במה" מתרוממים עד שנשארים בעמידה כדי להריע בתנועות השתחוות למלך Brose שזה עתה נכנס (תנועת ידיים עולה על שתי התיבות הראשונות, תנועת ידיים יורדת על שתי התיבות הבאות וכ"ו) וכדי לתאר את הטמפו והדינמיקה הסוערים עם כל חלקי הגוף.

עם כל אחת מפעמות הטימפני והמצילתיים מתקרבות כל "המפלצות" אל פר גינט העומד מולם.

בחטיבת הקודה, מנסים הם לתפוס את קרבנם בתנועת סיבובים סוערים סביב עצמם. עם השמע הטימפני בקרשנדו גדול, כל המפלצות מתמוטטות על הרצפה. פר גינט יוצא מן הבמה.